

EMLÉKBESZÉD

FINÁCZY ERNŐ TISZTELETI ELNÖKRŐL.*

Az emberi kultúra nagy egyéniségekben leggazdagabb korszakaiban sem gyakori látvány az oly férfiú, kinek egyébként nemes erényekkel és magasztos eszmék szolgálatával ékes élete tökéletes szimbolumát jelenti az idők szellemének és saját jeles korszaka egész műveltségének. Az ily férfiú lelke mélyén ott él minden szépség, jóság és igazság, mely kora jobbainak lényegét alkotta. Nem kell, hogy e ritka férfiú a kor eseményeinek legmagasabb csúcsain járjon, hogy a közélet azon területein működjék és játszódjék le élete, melyek pillanatnyi elhatározások s rögtöni döntő jelentőségű cselekedetek mezejét alkotják. A mindennapi közérdeklődéstől, főleg a politikai mozgalmaktól, a napi izgalmaktól távol élő, esőndes, de mélyen járó gondolatoknak, nagy irányeszémeknek pusztán lelki hordozója is lehet az ily személyiség, ki mintegy a korszak jelentőségének jelképe gyanánt szerepel.

Tisztelt Társaság! Az a férfiú, kit alig egy esztendővel ez előtt hantoltunk el a esőndes sír ölébe, kinek emlékét most Társaságunk minden egyéb tudós közületek között elsőnek óhajlja általam, érdemtelen által megújítani, e ritka férfiak sorába tartozott; azon kevesek közé, kik a XIX. század nagy magyar lángelméinek, Széchenyinek és kortársainak megvalósult eszméitől vezérelve, a mult századnak külföldi, humanisztikus szellemű nagy nevelői gondolkodóitól is meghihetve, a XIX. századi magyar humanizmusnak s evvel egy nagyszerű, kulturális szempontból különösen nevezetes korszaknak váltak szimbolikus képviselőivé s így nemzetnevelői jelentőségű személyiségekké.

Fináczy Ernő ez a ritka férfiú, Társaságunknak tudós egyesülésünk első pillanatától kezdve mindvégig díszje és ékessége. Alapítónk és vezetőnk a szellem útjain, két évtizeden át ügyvivő, majd tiszteleti elnökünk. Azon pedagógusok közül való, kik — miként ő éppen mélyreható, neveléstörténeti studiumai során — valóban megértették Mária Terézia egyik legnagyobb gondolatát, hogy az iskola a legnemesebb értelemben vett *politikum* s e gondolatot a nemzeti törekvések nyelvére fordítva, nemcsak írásaiiban fejtegette, hanem tetteikkel is szolgálta.

Fináczy Ernő pályája, melynek kezdete az első magyar középiskolai törvény megalkotásával, befejezése pedig az utolsó nagyméretű középiskolai reformmal és a magyar tanügyi közgazgatásnak a Ratio Educationis humanisztikus szellemében

* Felolvasta a szerző a Magyar Paedagogiai Társaságnak 1936 május 16-i közgyűlésén.

való átszervezésével, tehát a középiskolai oktatás ügyének ismét homloktérbe jutásával esik egybe, az előbb említett nagy kultúrpolitikai gondolat magyarázataként, mint a magyar közép-oktatási törekvések keretébe foglalt harmonikus egész áll előttünk. E szép pálya emlékezete bizonyára gyöngye szavam nélkül sem megy feledésbe azoknál, kik a magyar nevelés- és oktatásügy iránt érdeklődést és szeretetet hordoznak lelkükben. S hogy mindamellett az alig egy évvel ezelőtt elhunytak nemes emlékezetét mégis már most megújítva, áldásos életét és munkásságát ismertetve, nem vártam meg a hosszabb idő történeti távlatából kínálkozó nézőpontot, ebben különösen egy cél vezetett: pályájának rajzával óhajtottam megmutatni, hogy ő, kit életében a magyar tanárok egyik nagyhatású tanáraként tisztelt a pedagógiai közvélemény, pedagógiájának erősen humanisztikus vonásaival, egész tudományos munkásságának tartalmával és szellemével, elhunytá után is, ma, az újabban föllendült középiskolai mozgalmak idején, a tanárok tanáraként él nemzedékek emlékezetében s hogy Fináczy Ernő nemzete szellemi életének történetében *már most megállapíthatólag marandó nevet szerzett magának, mikor a magyar pedagógiai törekvésekbe a történeti érzéket eleven erő gyanánt beollotta.*

Fináczy Ernő a jók és nemesek szívében élő emléket hagyott maga után, jóságos ősz alakja a vele közelebről érintkezőkben s köztük tanítványainak, immár régen működő tanároknak sok százaiban évtizedek óta a nemesen gondolkodó tudós pedagógusnak eszményi képét ébresztette fel s a szó legmagasabb értelmében vett kiváló embernek kegyeletes emlékét ez fogja kísérni a mi körünkben s utódainkban is.

Szegezzük le hát Társaságunk évkönyvei s a tisztelő utókor számára nagynevű társunk pályájának fő vonásait.

Fináczy Ernő élete története, fényes tudományos sikerei mellett is, amik őt a budapesti egyetem tudós katedrájára és magas rektori polcára, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatói tagsági és osztálytitkári díszes székébe emelték, egyébként rendkívül egyszerű történet volt, aminő a magyar tanáré és tudósé lenni szokott; külső eseményekben nem bővelkedett, de benső tartalomban, munkában, példaadó erőben annál gazdagabb volt.

Fináczy Ernő Budapesten született 1860 május 10-én, hol atyja, a későbbi budapesti kir. pénzügyigazgató, akkor pénzügyi tisztviselő volt. Abban az időszakban élte gyermekéveit, mely az abszolutizmus sötét kora után már némi enyhülést jelentett a szabadságharc fájdalmas elbukásával elnyomott nemzetünk életében s mely a mindinkább erőteljesen újraéledő magyar nemzeti, politikai és szellemi életnek bekövetkező virágkorát sikeresen készítette elő. Fináczy Ernő tanulóévei már nem az abszolutizmus szomorú érzelmvilágában, hanem a kiegyezés utáni szárnyaló magyar élet lélekemelő hangulatában folytak le kis részben Pécsen, javarészt azonban a mindinkább magya-

rosodni kezdő Buda falai között. Az eredetileg olasz származású család németes műveltségű ágából sarjadt ifjú leginkább az ősi budai gimnázium szentélyében kiváló tanároknak s köztük egy lelkesen magyar piarista tanárnak és igazgatónak, Lutter Nándornak hatása alatt szívta magába egyrészt a benne törhetetlené vált magyar szellemet, másrészt a humanisztikus műveltségnek azt a mély tiszteletét és szeretetét, mely mindenkor, a síron túl postumusan megjelent utolsó irodalmi munkájáig, híven elkísérte s egész tanári személyiségében és teljes világnézetében jellemezte őt. Ez az ősi iskola, melynek áldott szellemére, mint az intézetnek Fináczynál egy egész nyolc éves gimnáziumi nemzedékkel fiatalabb tanítványa, magam is mélyeleges hálával gondolok, a klasszikus nyelveknek benne mélyrehatóan folytatott tanulmányával elhatározó befolyásúvá lett az ifjú diákra. A klasszika filológia tanulmánya meghódította őt örökre, mert voltaképen soha többé nem engedte ki reá nézve oly vonzó eszmevilágából, még akkor sem, mikor pályájának és tudományos érdeklődésének főiránya másfelé, a pedagógiai tudomány szakszerű művelésének égtája felé hajlott el. A jeles és tehetséges gimnáziumi tanulóból a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karának szorgalmas és kitűnő hallgatója lett a klasszika filológiai szakon, majd rövid ideig a latin és görög nyelv gimnáziumi tanára és a filológiai tudomány szaknak kiváló és szorgalmas művelője. Az ókori klasszikus nyelvek és irodalmak kultuszából, a klasszika filológiai tudomány szakszerű műveléséből, melynek természetét e tudomány szak főorgánusának, az Egyetemes Philológiai Közlönynek 1878 és 1899 közötti testes kötetekben ma is számon tartják e szaktudomány munkásai és barátai, azt hozta át magával életének második szakaszába, pedagógiai tárgyú irodalmi munkásságának műhelyébe és gazdag termésébe, ami a filológiának lényege volt, a klasszikus irodalmi források szellemébe való odaadó elmerülést, kutatásaiban mindenkor az eredeti első forrásokhoz való visszatérést, a mindennek fölött való lelkiismeretes pontosságot, a kritikai meglátás tárgyilagosságát és elfogulatlanságát, a tudományos igazságok eszményi magaslaton álló tiszteletét, szóval a filológiai akribiát, s ez mindenkor megóvta őt az emberi tudományban egyébként gyakorta előforduló sajnos tévedésektől.

Azok az esztendőik, melyeket elhúnyt tiszteleti elnökünk mint ifjú tanár 1881-től 1885-ig a gimnáziumi katedrán töltött, adtak neki alkalmat a klasszika filológiai tudomány hú és szorgalmas művelése mellett megsokszorozítani magában nemcsak szaktárgyainak, a görög és latin nyelvnek már középiskolai és egyetemi tanulmányai idején kifejlődött vonzalmát a humanizmus első forrásaihoz, hanem kedvet és képességet e szellemnek a reábizott tanulóifjúság lelkébe plántálására is. A múlt század utolsó évtizedeiben még nagy súlya és tekintélye volt a humanisztikus gimnáziumnak Magyarországon, mintegy utolsó föllángolása volt ez a neohumanizmusnak a magyar szellemi világ-

ban, a XX. század dekadenciája előtt. Fináczy Ernő rendkívüli odaadással és nagy szeretettel vett részt ebben a lendületben, a fejlődőben levő tudós szakpedagógusnak egész érdeklődésével. Az iskolai munka szeretete, ami az iskolai nevelésnek és tanításnak a lényege, ebben az időben erősödött meg lelkében teljes tudatossággal, hogy azután didaktikai elméletében klasszikus formát öltön egyetemi tanári működése idején.

A középiskolai tanári éveket, bár elegendő ideig tartottak arra nézve, hogy a szükséges pedagógiai gyakorlatot s annak értékelését meggyökeresztessék benne, nagyon gyorsan, alig egy lustrum után, a hivatali éveknél másfél évtizedre terjedő időszakát váltotta föl Fináczy életében. 1885-ben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium középiskolai ügyosztályába került mint beosztott tanár, utóbb mint középiskolai igazgató s végre mint miniszteri osztálytanácsos. A felsőbb hatóságok figyelmét bizonyára nemcsak tanári tevékenysége idején kifejtett gyakorlati működésének kiválósága hívta föl reá, hanem az az elméleti érdeklődés is, mely a pedagógia és didaktika kérdései iránt erősen mutatkozott benne. Jeleit tanügyi folyóiratokban közölt ilyen irányú dolgozatai tanusították.

Mikor Fináczy Ernőt meghívták a minisztérium középiskolai ügyosztályába, a tanügyi kormány éppen nagy feladat előtt állott. Előtt kellett hajtani, vagyis életteljessé tenni az 1883-i, még eredetileg Eötvös József szelleméből fakadt első magyar középiskolai törvényt. Ez akkoriban egyik legjelentősebb törvényhozási alkotás volt. A nehéz és kényes feladat, melynek megoldását hivatalosan az akkor jeles adminisztrátor hírében álló Klamarik János vezette, a munkatársak részéről is elsőrendű tulajdonságokat követelt, kitartó munkát, erős adminisztratív tehetséget, az erélynek és mérsékletnek legnemesebb vegyületét, mindenek felett azonban a középiskolai életnek alapos gyakorlati ismeretét és szeretetét. Mindezek valóban megvoltak Fináczyban, az akkor még úgyszólván pályája kezdetén álló, jelesen képzett tanárban, az alig 25 éves ifjú emberben s ő e nagyjelentőségű munkában Klamarik Jánosnak igazán jobbkeze és hűséges segítőtársa lett. Annál értékesebb volt ez a munka, melynek érdemét a nemrégiben félszázadossá lett törvény nyomán fölvirágzott magyar középiskola bizonyítja, mert Fináczyban voltak egyéb tulajdonságok is, melyek őt feladatára képesítették. Kitűnő filológiai és pedagógiai képzettsége, alapos kultúrhistoriai műveltsége látókörét szélessé, ítéletét közoktatási kérdésekben is biztossá tette. Lelkében magas eszmények, a közműveltség mennél szebb fölvirágzásának álmái éltek s ő ezekért nemcsak lelkesedett, hanem fáradhatatlanul dolgozott is. Újabb közoktatásunk története azóta meg is állapította, hogy a középiskolai törvény sikeres végrehajtása nyomán alig másfél évtized alatt oly nagy haladás mutatkozott az állami középiskolák korszerű fejlesztésében, hogy az autonóm iskolák is északhamar ezek szerint igazodtak. Ennek a nagybecsű ered-

ménynek kivívásában Fináczy Ernőnek oroszlánrésze volt, főleg higgadt, nyugodt magatartásával, logikus fegyelmevel és konciliáns egyéniségével. Alig is volt abban az időben más valaki a magyar tanügyi kormányzat központi munkásai között, ki jobban ismerte volna úgy a külföldi, mint a magyar közép-oktatást, a magyar iskolákat egyenként is s aki jobban megtudta volna érteni és becsülni minden iskola külön-külön egyéniségét. Ebben központi szolgálatán kívül különösen hivatali működésének az a részlete segítette őt, melyet az 1891-ben újjászervezett Országos Közoktatási Tanácsban fejtett ki az iskolák gyakori meglátogatása során.

Igy készült lassan-lassan annak a változásnak előjátéka, mely Fináczyt újra visszavezérelte oda, hová őt magasabbrendű elhivatottsága, Istentől kapott adományai: igazi vonzalmai és képességei kezdettől fogva jelölték, a tudomány műveléséhez s a tanári katedrához, csak hogy most már határozott tudományos küldetéssel a budapesti egyetem pedagógiai katedráján, e tudományszaknak Magyarországon való fölvirágoztatására. Az előzményeket egészítik ki külföldi tanulmányutai is a német és francia középiskolák tanulmányozása céljából 1889-ben és 1890-ben, s azok a pedagógiai tárgyú, részben kisebb dolgozatok, részben nagy monográfiák, melyeket a francia, német és angol közoktatásügyi intézményekről s a magyar középoktatás multjáról és jelenéről különféle folyóiratokban és külön kötetnyi művekben is közrebecsátott.

A nagy változás 1901-ben állott be Fináczy életében, ki harmonikus fejlődését nagy munkássága közepette már korábban alapított boldog családi életével még szebbé alkotta. A XX. század első évében, mintegy a fölvirágozott új pedagógiai szellem szimbolumaként, meghívást kapott az élete delén álló férfiú — sok tanulmánnyal, csöndes, de szép tudományos és hivatali sikerrel maga mögött — arra, hogy új lendületet hozzon a budapesti egyetem pedagógiai katedrájának munkásságába. Bár az első önálló, a filozófia előadásával össze nem kapcsolt pedagógiai tanszék már 1870-ben megalakult a budapesti egyetemen, a maga idejében szorgalmasan dolgozó, de értékében némileg túlbesült Lubrich Ágostnak nyilvános rendes katedrájával, a nevelésudományi tanszék e korszakának különösebb jelentőséget tulajdonítani mégsem lehet. Ebbe az időbe esik ugyan a magyar nevelésstudománynak mind szélesebb körben való elméleti és gyakorlati kifejlődése, a közoktatási szervezet erőteljes, öntudatos föllendülése, az Országos Közoktatási Tanács megalakulása, egyes iskolatípusoknak, köztük főleg a pedagógiai programmiskolának, a tanítóképzőnek s részben az új középiskolának is fölvirágozása, ez utóbbiban a nevelői mozzanatoknak erősebb hangsúlyozása Kármán Mór munkássága révén. Mindez azonban egyelőre nem az egyetemi pedagógiai katedrák, legkévésbé a budapesti tanszék tudományos működésének folyományaként, hanem inkább csak az általános pedagógiai

érdeklődésnek, a nevelésügy fontossága iránti érzéknek Magyarországon mutatkozó ébredésével kapcsolatban jelentkezett, melynek az önálló pedagógiai katedrák egészen újszerű, egyéb külföldi egyetemek szokásától eltérő föllállítása is voltaképen egyik jelensége volt. Magyarország tudvalevőleg első volt az európai országok között, melyek e tudományoknak *külön* tanszéket állítottak, először a budapesti és kolozsvári egyetemen, később Debrecenben és Pozsonyban. Nem szakították ugyan el alaptudományától, a filozófiától, — hiszen ez nem is lehetséges —, de önállósították. Az egyetemek legáltalánosabb típusában, mely a német kultúra fejlődésével alakult ki Európában, a legtöbb egyetemen újabb időig a filozófia és pedagógia egy-egy tanszékben volt egyesítve, még akkor is, ha párhuzamos filozófiai tanszékek állottak fönn az illető egyetemen. A nagy pedagógiai érdeklődés területén a mult század utolsó két évtizedében előállott lendület mégsem az egyetemi katedrákból, hanem az egyetemeken kívüli körökből, főleg a tanító- és tanárképzés műhelyeiből indult ki s kiváló gyakorlati pedagógusok, köztük Kármán Mór, Gyertyánffy István, Molnár Aladár elméleti és irodalmi bekapcsolódásának volt köszönhető. A nevelés-tudomány egyetemi katedrája igazán központi irányító szerephez csak akkor jutott a magyar pedagógiai életben, mikor Lubrich Ágost halála után 1901-ben, mint akkor már valóban európai színvonalú, kiváló szellemű, általánosan is nagyműveltségű és termékeny szaktudós, Fináczy Ernő foglalta el a budapesti egyetem neveléstudományi katedráját. Ekkor kapott célt és formát a magyar neveléstudomány, és Fináczy ezután bekövetkezett harmincéves egyetemi működésének eredménye a nevelélméletnek és neveléstörténetnek, mint a magyar kultúrvilágban is méltó helyet elfoglaló tudományoknak konkrétizálása lett. Mikor a reá váró nagyfontosságú egyetemi katedrának elfoglalásával s egyidejűleg addigi tudományos működésének elismeréséül a Magyar Tudományos Akadémia tagjává való megválasztásával a tudós férfiú pályafutásának zenitjét elérte, a neki teremtett s egyéniségének, tehetségének, ambíciójának valóban megfelelő tudományos polcon megindult életének és pályájának valódi tartalmát alkotó munkássága: a magyar pedagógiai tudománynak és intézményeinek szervezése. Nagy kedvvel látott hozzá ehhez a feladatához és a Gondviselés áldó keze egy emberöltőre terjedő erőt és akaratot biztosított neki ehhez hatvan szemeszterre terjedő egyetemi tanári működésében. Feladata részleteit ő maga gondosan előkészített előadásainak, a pedagógia egész területére kiterjedő elméleti és történeti kollégiumoknak kidolgozásában, az egyetem pedagógiai tanszéke mellett föltétlenül szükségesnek bizonyuló szeminárium szervezésében, a tanári szuggesztiója alá került tanárjelölt nemzedéknek hivatására való ideális előkészítésében s a pedagógiai tudomány művelésére hivatott, succrescentia nevelésében látta. A magyar pedagógiai világnak ebben az egyetemi katedráról,

mint legmagasabb tudományos helyről jövő irányításában munkássága delelőjén két körülmény kitűnően segítette őt, *Egyik* az, hogy egyetemi tanári működése éveiben két évtizeden át együttal mint a legfőbb gyakorlati pedagógiai fórumnak, az Országos Közoktatási Tanácsnak ügyvivő alelnöke és munkájának irányítója érvényesíthette tapasztalat és elmélet során kikristályosodott szakvéleményét minden fölmerülő pedagógiai kérdésben. *Másik* az, hogy a mi Társaságunknak nem sokkal előbb, 1892-ben megalakult tüzhelyénél, melynek alapításában és fölszentelésében alakuló ülésünkön tartott előadásával, immár 45 évvel ezelőtt, mint első felolvasónk részt vett, — mily kegyetes emlék ez reánk nézve! — díszes közéleti helyzetének megfelelően csakhamar vezető szerephez jutott s mintegy tudomány-szakának a tudományos társadalomban központi órhelyéről elnöki minőségében hallathatta szavát, majd negyedszázadon keresztül, mindazokról a nevelési és tanítási kérdésekről, melyek a nagyvilágban az idők méhéből egymás után megszülettek, a magyar világ kohójában is forrottak s melyeknek állandó figyelemmel kísérését a legszebb tudományos nobile officiumnak tartotta. A Magyar Paedagogiai Társaságnak nagygyűlései, melyeken Fináczy Ernő magas szárnyalású, klasszikus értékű elnöki megnyitói pedagógiai eszmékről és irányokról, időszerű tanügyi mozgalmakról és intézményekről szólva elhangzottak, kristálytisztá előadásuknak művészi szépségével, gondolataiknak mélységével nagy s általános hatást és lelki gyönyörűséget keltve, 1903-tól kezdve 1924-ig mindenkor ünnepet jelentettek a magyar pedagógiai életben s önmagukban is értékessé tették Társaságunk folyóiratának egy-egy évfolyamát, ahol megjelentek. A belőlük *Világnézet és nevelés* című kötetben (1925) egybeállított tanulmánygyűjtemény klasszikus és kötelező olvasmányává lett a pedagógia kultuszát szolgáló iskolatípusnak, a magyar tanítóképzőnek.

Legnagyobb s legjobban szívéhez nőtt feladatát azonban elhunyt tudós elnökünk már egyetemi tanszékének elfoglalásakor s azontúl is mindvégig abban látta, hogy — aminek szükségét már Társaságunkban 1903-ban *Pedagógiai irodalmunk némi hiányairól* címmel tartott elnöki székfoglalójában különös nyomatékkal jelezte — megalkossa az egyetemes neveléstörténetnek teljesen tudományos színvonalon álló, a nagy anyagot módszeresen és részletesen földolgozó, kutatásaiban mindenkor az első forráshoz visszatérő, a klasszika filológia művelésének iskolájából magával hozott filológiai akribiával megírt tudományos kézikönyvet. Élete főmunkájának befejezése, legszebb vágyálmanak teljesülése már csak súlyos betegségében, neveléstörténete V. kötetének megjelenésével vált valóvá s ez volt az utolsó siker, az utolsó akkord e nagyvonalú élet bús és fájdalmas alkonyán.

Valóban nagy öröm is volt nemcsak neki, az akkor már a kórágyon szenvedőnek, hanem ezernyi tanítványának és hűs-

ges barátainak, köztük a mi Társaságunk tagjainak is, hogy amit a magyar tudomány számos jelesének, Toldy Ferencnek, Szalay Lászlónak és sok másnak nem engedett meg a sors, hogy életük főművét, egy-egy többkötetes monográfiájukat vagy összefoglaló tudományos kézikönyvüket végleg kidolgozzák és befejezzék, azt a magyar neveléstudomány nagy díszére és javára megadta a Gondviselés a mai pedagógusnemzedék mesterének, Fináczy Ernőnek.

Neveléstörténeti irodalmunk előző, kezdetleges korszakának lezártával, több kiváló speciális monográfia, köztük a Mária Terézia korabeli magyar közoktatásügy történetének megírása után 1901-ben elfoglalván tanszékét, igen kedvelté lett, klasszikus egyetemi előadásainak folyományaként már 1906-ban kiadta neveléstörténeti kézikönyvének I. kötetét, *Az ókori nevelés történetét*, mely 1922-ben második kiadást is ért. Már ebben az első kötetben teljes fényükben fölragyogtak Fináczynek a klasszika filológiai tudomány területén előzőleg kifejlett jelességei: a szinte matematikai pontosság és lelkiismeretesség, az idealizmus filozófiai eszmévilágában s a magyar neohumanizmus szellemében tökéletesen kialakult és megszilárdult világnézet, a mindennemű tanulmányait filozófiai szemlélettel szélesítő tudós-
nak, az alapos történetírónak és kritikusként, a fényes tollú író-
művésznek elsőrendű kvalitásai, miket rendkívül kellemes olvas-
mányul szolgáló könyvében művészi előadása mellett az anyag
elrendezésének egyszerűségével és világosságával, egyszerűval
realitásával még közelebb vitt az olvasó lelkéhez. A magyar mű-
velődéstörténeti irodalomban régóta, a neveléstörténeti irodalom-
ban pedig egyáltalában nem jelent meg Fináczy I. kötetét meg-
előzőleg könyv, mely hazai tudományosságunknak oly kiváló
nyereségét és értékét jelentette volna. Mindnyájan, kiket a neve-
lés ügye és a nevelés multja érdekelt, tudtuk és éreztük annak
idején, hogy tudósunk ezzel a könyvével tanulmányainak arra
a területére lépett, mely leginkább megfelelt hajlamainak, érdek-
lődésének, tudós készütségének és iskolázottságának, szóval
egész lelki világának s hogy ezzel megkezdte élete főművének
kidolgozását. Akik szerettük őt s ma is tiszteljük és szeretjük
emlékét, örömmel szemléltük a rákövetkező harmadfél évtizeden
át, mint jelentek meg a magyar pedagógiai közvéleményt sok
éven át irányító mesternek tollából sorra — neveléstudományi
tárgyú essayinek hosszú sorozata mellett — élete főművének to-
vábbi kötetei: 1914-ben *A középkori nevelés története*, 1926-ban
másodszor is, 1919-ben *A renaissance-kori nevelés*, 1927-ben *A új-
kori nevelés története* s végül, befejezésül 1934-ben hatyúdál
gyanánt az V. kötet, *Neveléstudományok a XIX. században*, ezzel a
címmel jelezve, hogy ő maga voltaképpen töredéknek óhajta te-
kinteni a mi ítéletünk szerint befejezett művet. Ha ez a kötet az
előzőktől eltérően nem tárgyalja is a nevelésnek tényleges
módját és rendjét, a nevelési eljárásokat és intézményeket a
XIX. században, hanem — címe is erre utal — csupán a neve-

léselméletek elemzésére szorítkozik, feladatát voltaképpen mégis tökéletesen megoldotta, mert ez az értékesebb rész a XIX. századi nevelés- és oktatásügy történetében. E feladat megoldása mellett sokkal inkább másodrendű dolog lett volna a tényleges iskolai szervezetek és intézmények leírása vagy akár történeti ismertetése, minthogy a létrejött s elavult vagy részben el is mult XIX. századi különféle iskolarendszerekben amúgy is talán jobban tükröződnek az elméleti elgondolások, mint annak idején, az előző századok nyersebb állapottal jelentkező intézményeiben a fölmerült szellemi áramlatok.

Életműve befejezésének fájdalmas öröme s a nyomában kelt őszinte elismerés és méltányló kritika tudomásul vétele, mint a lenyugvó nap sugarai egy elragadó szép tájéket, bár szelíd melancholiával, de jótékonyan és szenvedéseire is gyógyító hatással, sugározták be Fináczy Ernő életének végső napjait. S mi megilletődéssel gondolva vissza a súlyos szenvedésekre, melyek utolsó éveit és napjait a mártíromság glóriájával vonják be, mégis megnyugvással állunk e szép és fölemelő életpálya végemléke előtt, érezvén a tudós életművének kiváló értékét és jelentőségét. Örömlőnkre szolgál, hogy értékeléséhez ő maga adta meg *Neveléstörténet* című, egész kis értekezésébe nőtt alkalmi cikkében a tudományos szempontokat. Fináczy Ernő művéből most már világosan áll előttünk, hogy a neveléstörténet az ő felfogása szerint, melyet mindvégig érvényesíteni törekedett, tárgyánál fogva szellemi tudomány s arra a két kérdésre felel: miképpen gondoskodott az emberiség a történeti idők kezdetétől a legújabb időkig az ifjú nemzedék neveléséről, vagyis egyes korok és népek művelődési eszményei hogyan tükröződnek egészen napjainkig a nevelés tényleges rendjében és intézményeiben és hogy miképpen alakult és fejlődött a nevelésről való gondolkodás, vagyis a szellemi élet magasabb régióiban élők, főleg a filozófusok, mikor a meglévőnél tökéletesebb nevelést óhajtottak, tudtak-e rendszeres alakot adni új eszméiknek? Fináczy történeti tanulmányainak eredményeként azt vallja, hogy e két feladatot elkülöníteni voltaképpen nem lehet. Ha esetleg nem hatnak is a nevelési gondolkodók elméletei azonnal az intézményekre, viszont az elméletek rendesen nem anyagtalán elgondolások, hanem a tényleges intézmények kritikái szemlélete hozta létre őket. Ezt a felfogását kiegészíti még a nevelés- és művelődéstörténet elválaszthatatlanságáról való nézetekkel. A nevelés történetírójának sohasem szabad a nevelést a kor művelődésének egyéb tényezőitől, a politikai, társadalmi, vallási, irodalmi, tudományos, művészeti és gazdasági viszonyoktól s általában egész szellettörténetétől elszigetelt jelenségnek tekinteni. Azt is vallja még s alkalmazza egész nagy műve menetében, hogy az anyag kiszemelésének módszeresnek kell lennie, mert az adatok sokaságából csak akkor domborodnak ki a körvonalak elmosódásának veszélye nélkül a tárgyilagos tanulságok, ha úgy a tényleges jelenségekben, mint a fölmerülő eszmékből a valóban tipi-

kusokat és jellemzőket ragadja meg a történetíró. Tudományos hitvallásának tételei közé tartozott végül az is, hogy a nevelés-történetnek téves értékítéletek elkerülése végett mindenkor az eredeti forrásokra kell támaszkodnia. Éppen ennek a hitének és meggyőződésének megvalósításában rejlett ereje, ebben tudós önérzetének forrása is, mikor életművének kidolgozása s befejezése közben meg kellett állapítania, hogy az emberiség egész fejlődését felölelő s az ókorra, középkorra, újkorra kiterjedő, a tudományos igényeknek mindenben megfelelő, egyetemes, összefoglaló és egyeéges neveléstörténet a világirodalomban munkájának megindításáig nem volt és ma sincsen, mert a régebben megjelent ilyenmő művek írói vagy másod- és harmadkézből vették anyagukat, vagy nem voltak kellő tekintettel a művelődés egyéb ágaival való kapcsolatokra, esetleg az intézményeknek és eszméknek egymásból való kifejlésére, vagy a részletek áradatában elmerülve, egyetemes szempontok magaslátára nem tudtak fölemelkedni.

Mindezek tudatában bizvást mondhatjuk, hogy Fináczy nagy neveléstörténete, ha hazai nyelvünk elszigeteltsége nem akadályozná, illetőleg, ha idegennyelvű, német vagy francia fordításával segíteni lehetne ez akadály leküzdésében, hivatva lehetne az említett világirodalmi hiányt pótolni.

Mindenképen tanulságos és fölemelő, de egyben fájdalmas érzés Fináczy főműve sorsának alakulásával kapcsolatban elgondolkozni magának mai kegyeletes emlékünnepünk hőségének sorsáról is. Amily kedves és harmonikus kép volt látni őt boldog családi élete miliójében lefolyt tudós pályáján, a sikeres alkotómunka boldogító érzései és kiváló eredményei közepette, oly fájdalmas élmény volt barátainak és tisztelőinek, a Magyar Paedagogiai Társaság hozzá mindig szeretettel ragaszkodó mai elnökségének és tagjainak látni azt, mint hanyatlott el életműve befejeztével maga ez az értékes élet is. 1934 nyaratól kezdve, súlyosan gyötrődven kórágán a végső szenvedések tisztító tüzeben, Fináczy Ernő puritán lelke még fehérebb, ragyogóbb, fényesebb lett s az örökkévalóság 1935 február 26-án a budai Városmajor egyik csöndes házában egy harmonikusan élt, martírként elmúlt kiváló szellemet váltott magához.

Fináczy Ernő élete eseményeinek e keretét végigtekintvén s emlékezetét felújítván, úgy érzem, csak egy feladat megoldása vár még reám ez alkalommal, megvilágítani néhány szóval, minő lélek élt ez életesemények kerete mögött, mi jellemezte őt gazdag egyéniségében, pályája folyamán, mint tisztviselőt, mint tanárt, mint tudóst, mint író-t és mint embert. Mert ezek azok a komponensek, melyek eredőjeként személyiségét a magyar utókor a nemzet el nem múlt emlékü, nagyérdemű jeles fiai, kegyeletes szóval élve: halhatatlanjai között említeni fogja.

Tevékenysége minden területén *egy* volt ő, harmonikus és egységes humanista lélek, azzal a metafizikai sajátsággal, melyet az idomok világában a kongruencia elve képvisel. A hivatalnok erényvilága a tanárban, ez utóbbié a tudósban és íróban, valamennyié a magasabbrendű emberben teljes és tökéletes összhangban egyesült és volt *egy* őbenne.

A hivatali embert, szorosabban véve a vérbeli bürokratát rendszeren szűk-látókörűnek, egyoldalúnak ismeri a közvélemény, kinek — sajnos — rendszerint vagy legalább is igen gyakran éppen az a szociális érzéke nincs meg, melynek egyénisége lényegét kellene alkotnia. Mai emlékünnepeünk nemes hőisében a legmagasztosabb értelemben vett ügy- és emberszeretetet élt elég hosszú időre terjedő hivatali pályáján: a közoktatásügyi minisztériumban, a Közoktatási Tanácsban s egyetemi dékáni és rektori adminisztratív feladatai megoldása idején. Hivatásának szeretete lángolt benne, hivatali foglalkozásának feladatait és jelentőségét a modern nemzeti kultúrára nézve mély belátással fogta föl és ez képessé tette őt arra, hogy minden egoizmustól menten, saját egyéni érdekeit habozás nélkül föláldozva, csupán az ügyet szolgálja. Volt hivatali társai jegyezték föl róla, hogy veleszületett és nevelés által kifejlesztett lelkiismeretessége és szinte nemesebb értelemben vett pedánságig menő pontossága, azonban mentesen minden kicsinyességtől, lehetővé tette neki, hogy a legkisebb ügyeket és a nagy kérdések legapróbb részleteit is egyaránt gondosan kezelje és semmit el ne hanyagoljon, ami a gondjaira bízott ügyhöz hozzátartozott. Mindez jellemének puritánságával és nemességével párosulva példaszzerűen korrektté és megbízhatóvá tette hivatalbeli és magánéleti magatartását, minden részrehajlástól mentessé az ő hivatalos javaslatait és intézkedéseit. Mindehhez kiváló szervezőtehetség, nagy munkabírási és kötelességtudás is járult, ami őt az említett munkakörökben valósággal első munkaeövé, az ügyvitel oszlopos tagjává avatta.

Mindezekkel analóg jellemvonások ékesítették Fináczy Ernő személyiségét a katedrán, középiskolai s egyetemi tanár korában is. Mikor ötévi gimnáziumi tanári foglalkozás tapasztalataival lelkében s ez időszakban kifejtett mélységes szeretetével az ifjúság iránt, az egyetemi tanár magas polcára lépett, senki nála jobban nem ismerte a középiskolai tanár hivatását és munkáját. Ez határozta meg egyetemi tanári munkájának irányát. Mindent, amit a mult és jelen általános pedagógiája nyújthat, értékesíteni akart a leendő középiskolai tanár szempontjából. A gyakorlati követelmények gondozása nem vált a tudományos színvonal kárára s a kétfőnek összeegyeztetése volt egyetemi előadásainak jellemző vonása. Tanítványai, ma mind régen tanárok már, s nem egy mesterével kongeniális közöttük, róla szólván, most is azt a magukra nézve örökszép mintául szolgáló tanárt látják benne a multból fölragyogni, ki kötelességét hivatásként érezte. Előadásainak külső kereteit az emberi jelleme

alapvonásaiként ismeretes rendszeret és pontosság állapította meg. Bár éppen ezért előadásait egészen részletesen kidolgozta, mégis az élőszó közvetlen hatásával beszélt, világosan, szabadon, elevenen és fordulatosan. Azok közül a kevesek közül való volt, kik úgy beszélnek, ahogy írnak, s így a tudományok közlésének művészeül volt tekinthető. Minden mondata azt mutatta, hogy lelkiismeretesen készült előadó óráira, ami a jó tanár szuggesztív hatóerejének egyik titka. Érezhető volt fejtegetésein, hogy tárgyán és anyagán teljesen uralkodik s nagy tudományos fölkészültség van szavai mögött. Amint középiskolai tanár korában nem előadó, szavaló, retorikus tanár kívánt lenni, hanem nevelve-oktató, ki a didaktika minden lehető eszközét segítségül hívta tanári munkája teljesítésénél, az egyetemen sem kívánta föladatait csak előadói minőségben megoldani. Amit a XX. század az egyetemi szemináriumok szellemében megteremtett, azt Fináczy is örömmel tette magáévá, közelebb jutott így tanítványai lelkéhez, tudományos érdeklődésükhöz s így óhajtott új succrescentiát szerezni a pedagógiának. Tanítványainak százai bizonyára áldóan gondolnak ma is elhunyt professzoruk személyiségére, kit valóban nem gyűlöltek az Istenek, mikor a tanári katedrára elhívták.

Fináczy Ernő azonban, miként élete eseményeinek vázolója közben képe kialakult előttünk, nemcsak kitűnő tanára és előadója volt disciplinájának, hanem kutatója s a szó valódi értelmében vett tudósa is, tudományszakát a magyar tudományosság körében megalapító, kifejlesztő és előbbre vivő, nagynevű, komoly tudós, ebben a minőségében is jellemének mindazon sajátágaival ékesen, melyek már hivatali és tanári személyiségét egységbe foglalták.

A valódi tudós személyiségek ethosát, amint azt éppen benne jellegzetesen fölismerhetjük, a tárgyilagosság, az egyéni hajlamokon való uralkodás, a tudomány választott körének lángoló szeretete, a tudományos igazság föltétlen szolgálata, lojalitás mások tudományos véleményének szemléletében, módszeresség s ezzel kapcsolatban álló fejlődésképeség alkotják. Voltaképen olyan változatai az emberi lélek érényeknek, melyek Fináczy személyiségéből működése minden területén sugároztak. Életének első szakaszában a klasszika filológia eszme köre, az antik világ nagyszerűsége s az ebben való tudós elmerülés varázsa tartotta fogva őt, később mindinkább erősebb érdeklődéssel. végül teljesen áthajlott a neveléstudomány tárgyi világába — nem példátlan az ilyen későbbi tárgyi áthajlás a tudomány mezején másoknál sem! — s a pedagógiai erosz megragadván őt, ennek lángjainál ismerte föl igazi hivatását a magyar tudományban. Komolyan a klasszika filológia művelőjének és nem tehetségtelen művelőjének indult, tudományos pályafutásának delelőjét az egyetemen és az Akadémián azonban már a neveléstudomány területén folytatott munkásságával, e tudományszak tulaj-

donképeni megalapozásával érte el. Minő hát az az álláspont, melyet mint szaktudós e téren elfoglalt?

A magyar pedagógiai tudományban Fináczy Ernő eleinte a herbarti realizmusnak határozott képviselője volt. Ez kétségtelen megállapítást nyert a mai tudományos világ előtt s az utókor részére is. Pedagógiai álláspontjának gyökerei az ifjú- és férfikora idején uralkodó jelleggel bíró herbarti eszmeáramlatba nyúlnak; azonban az is megállapítható írásaiból, hogy gondolatvilága, éppen fejlődésképesége folytán, idővel mindig több és több éltető elemet szívott és dolgozott fel újabb írnyokból és áramlatokból, úgyhogy lassankint csak az első koncepció emlékei maradtak meg s Fináczy tudományos pedagógiai felfogása — úgy, mint Herbart követőie általában, Zilleré, Stoyé, Waitzé, a magyar Kármáné s főleg Willmanné, — fokozatosan az új, tudományos igényeknek megfelelő tartalommal bővült, illetőleg egészült ki. A pedagógia tudományelméleti és ismerettani jellegéről, a nevelés céljáról és eszközeiről, a nevelés alapproblémáiról, főleg az erkölcsi nevelés magasabbrendű feladatáról kifejlődött és megszilárdult fölfogását, ezeket az általános elvi és szisztematikus szempontokat alkalmazta Fináczy a nevelés multjának kutatásában és föltárásában is, ami — mint láttuk, — tudományos munkásságának fő tárgya és valódi gerince volt. Főjellemvonásai e téren az eredeti források módszeres tanulmányozása; az elmúlt korszakok pedagógiai gondolkodását újrakeltő ereje s a nagyszerű készség, mellyel magyarázza őket. Ezért nem is tekintí sohasem elszigetelten a jelenségeket, hanem tényleges szellemtörténeti módszerrel, összefoglaló áttekintésben látja őket s a kor eszméinek áramlatait sem összefüggéseikből kiszakítva, hanem az egész milióból, a kor összes életrnyilvánulásaiból vezeti le és érteti meg.

Mindezek a jellemvonások méltán szereztek neki súlyt és tekintélyt saját tudományszakában és a magyar tudomány egész világában s magyarázzák a külső sikereket is, melyek a társadalom körében neki osztályrészül jutottak.

Tudós hatásának nagy eredményeit azonban nem kevésbé köszönhette elhunyt tisztelési elnökünk annak, amit egy ünnepi alkalommal, másfél évtizeddel ezelőtt, róla szóló írásaim egyikében a magyar irodalmi világ színe előtt már teljes meggyőződéssel vallottam, hogy Fináczy Ernőben a tudóssal méltán versenyez az író s a tudós, pálmájához hervadhatatlanul fonódik az írói babér. Róla mint íróról szólni éppoly büszkeség s éppoly hálás föladat, mint értékelni benne a tudóst, megbecsülni a tisztviselőt, tisztelni a tanárt s rajzolni az embert. Az elhunyt lelkes professor a szorgalmas írók közé tartozott, kinek a közéletben elfoglalt helyzeténél fogva gyakran kellett ékesszólóan nyilatkoznia szóban és írásban s aki *sua sponte* keletkezett szép és kiváló könyveiben is mindig az előkelő felfogású és szép stílusú író, az íróművész jellemző sajátosságait mutatta. Külön tehetsége volt ez Fináczynak s ő bőven élt is vele pályája folya-

mán, úgyhogy az 1878-tól kezdve elhunytáig terjedő 56 esztendő mindegyike meghozta nála a maga irodalmi termését olyan kisebb-nagyobb munkákban, miknek egyike sem veszítette el értékét ma sem s világos és szép előadásánál fogva mindegyik nemcsak okulással, hanem élvezettel olvasható mai napig is. Különösen művésze volt az essay műfajának, melynek addig főleg csak az irodalmi és történeti tárgykörre terjedő határait kibővítette, midőn a pedagógiai essay műfaját megteremtette. Legjavát e művészi értékű tanulmányainak éppen Társaságunk elnöki székében, ünnepi és közgyűléseinken mutatta be, amit kegyelettel óhajtok megállapítani ez alkalommal. Megláthatjuk ezekből, hogy Fináczy érett alapeszméinek, széleskörű tudásának, gazdag tapasztalatainak, vaslogikájának, nagy fogékony-ságának, nemes érzékenységének, kristálytisza stílusának erősségeivel diadalmasan foglalja el helyét legkiválóbb tudományos íróművészeink, essayíróink körében s írásainak főnmszárnyaló fejtegetései mindig nagy és el nem múló hatást gyakorolnak az olvasóra.

Milyen volt hát végül mint ember az a férfiú, kit mint tisztviselőt, tanárt, tudóst és íróművészt a legjobbak közé tartozónak ismertünk meg?

Szeretném, ha szavam itt csengőbb lenne s erősebb; hogy elhasson minden szívekhez, tanítványaiéhoz, kik hálával, barátaiéhoz, kik szeretettel s összes kortársaiéhoz, kik tisztelettel emlékeznek reá. Hallják meg újra, amit eddig is éreztek és tudtak, hogy Fináczy nemcsak elméletben volt a humanizmus eszmevilágának képviselője. Ember volt ő valóban a szó legszebb, legnemesebb értelmében s éppen emberi erőnyeinek fogva részeseült egész életén át mindenkor, mindenki részéről nagy tiszteletben. Ezt a szép emberi jellemet, ezt a teljesen kifejtett magasabbrendű személyiséget oly erények koszorúja ékesítette, amilyeneket csak legkegyeltebb fiaiknak juttatnak az istenek. Az erkölcsi komolyság és kiegyensúlyozottság, a lelki harmónia és fegyelem, az emberszeretet és életbölcselem, a hűség és megbízhatóság, a jóság és puritán életfölfogás, a lelki derű tisztasága és a böles humor oly lelki tulajdonságok, melyek a nagy embert alkotják. S ha ez a tétel áll, akkor kimondom, hogy Fináczy nagy ember és nagy lélek volt, kinek emléke előtt kegyelettel és mély megilletődéssel gyujtom meg ez ünnepélyes alkalommal az emlékezés fáklyáját.

Tisztelt Társaság! Fináczy Ernőben értékes élet után nemes és jó lélek tért vissza atyáihoz. Szép eredményekben gazdag életét, melyet a nagyok szellemében a magyar nevelés és oktatás ügyének szentelt, végigtekinteni ma és mindenkor fölemelő fog maradni a nevelésügy munkásaira nézve. Aki népe jövő nemzedékeinek neveléséért s ezzel nemzete jobb és szebb jövődjéért egész életén át oly tiszta szívvel s olthatatlan lánggal égett s — Eötvös Józseffel szólván, — „olyan sokaknak világitott”, méltó, hogy minden időben tisztelet tárgya legyen. Úgy gondo-

lom, ha majd munkatársai és tanítványai is, kik valaha vele együtt éltek e földi téreken, mind követik őt s ezek közül az utolsó is utánaköltözött, nevét és emlékét művelődésünk és irodalmunk története akkor is fönn fogja tartani s munkásságát, mint maradandó becsüt, elismeréssel fogja említeni a messze jövőendő is.

GYULAI ÁGOST.

KÖZÉPFOKÚ GAZDASÁGI SZAKOKTATÁSUNK.

Különös és feltűnőnek látszó jelenség, hogy amikor 300 éves egyetemmel büszkélkedünk és sok-sok középiskolánk több évszázados multjára hivatkozhatunk, a gazdasági oktatás terén most taposunk a gyermekcipőket. Pedig a magyar szellem ösztönyszerűen megérezte, hogy a tudomány követelményei mellett a gyakorlati irányú ismeretek számára is iskolai otthont kell teremteni. Ezt fényesen igazolják Tessedik törekvései abban az időben, amikor a gazdasági szakoktatást más országokban még nem ismerték el kultúrzsükségletnek. Mégis mi az oka annak, hogy ilyen sokat ígérő kezdet után 120 esztendő küzdelmeinek, viharainak és szomorúságainak kellett elkövetkeznie a nemzet életében, amíg Tessedik nagy gondolata újból testet ölthetett? Talán részük van ebben az öntudatra ébredt magyarság politikai jogaiért folytatott küzdelmeinek, amelyek, sajnos, elterelték a figyelmet Széchenyinek a gazdasági megerősödés érdekében hangoztatott gondolatairól. Talán a korszellemnek is van némi szerepe, amely sokáig alig tudta megérteni, hogy a gazdálkodást az átöröklött ösztönösségen kívül tanulni is lehet. Mindenesetre azonban jelentős körülménynek kell tekintenünk az iparosodás folyamatát, mely a mult században végigszárguldott a művelt nemzeteken és büvőkörébe vonta a kárpáti medence sorsának hivatalos intézőit is. Az ipar és kereskedelem fellendülésébe vetett nemzeti reménységek évtizedeken keresztül elhomályosították az ország agrártörekvéseit és bizonyára ezt a szellemet tükrözteti vissza az az iskolapolitikai paradoxon is, hogy Nagy-Magyarországnak utolsó békeévében 74 kereskedelmi és 50 ipariskolája volt, de egyetlen középfokú gazdasági iskolája sem, mert az Alföldnek egy-egy évvel megfejelet két polgári iskoláját semmi esetre sem tekinthetjük ilyennek. De talán maga az áldott anyaföld is oka annak, hogy nemcsak mi, hanem más országok is aránylag későn ébredtek a gazdasági szakoktatás jelentőségének tudatára. Mindaddig, amíg Ceres istennő bőséges áldásával el tudta látni az európai országok lakosságát, alig-alig érezte meg valaki annak a szükségét, hogy tudományos felkészültséggel, a kísérletezés fegyvereivel bővebb termésre serkentse a rögöt. Csak amikor több lett az ember és a művelődés emelkedése hihetetlen mértékben növelte ezen a téren is a nagy tömegek igényeit, akkor